

مجالس رمضانی

۲۹

مجلس بیست و نهم

دربارهٔ توبه

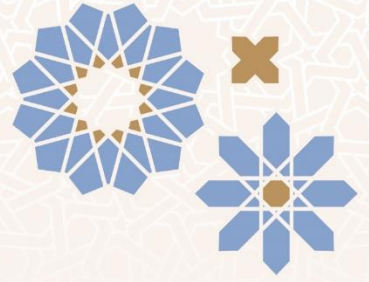
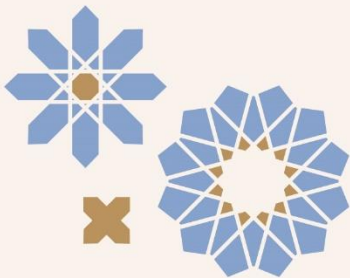

علامه محمد بن صالح العثیمین رحمہ اللہ

ترجمہ: احمد رادبادہ

مرکز مطالعات متین

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجلس بیست و نهم: دربارهٔ توبه

سپاس خدایی را که از هر موجودی برای یکتایی خود برهانی قرارداد،
و در آفریدگانش چنان که خواست با قدرت و فرمانروایی تصرف کرد،
و پرهیزگاران را برگزید و به آنان امنیت و ایمان بخشید، و گناهکاران
را با بردباری و رحمتش عفو و آمرزش عنایت کرد، و روزی اهل
معصیتش را از روی جود و بخشش قطع نکرد، اهل اخلاص را با نسیم
قربش آرامش بخشید، و از روز حساب با سختی و هراسش هشدار
داد، و رهپویانی را که در راه رضای او گام برمی‌دارند، در امنیت نگاه
داشت، و مؤمن را گرامی داشت، آن‌گاه که ایمان را در دلش نگاشت.

بر آفریدگان حکم راند، پس فرمان داد و نهی کرد، و با یاری اش آنچه را که ضعیف و سست بود، استوار ساخت، و با پندش آن که غافل و فراموشکار بود، بیدار کرد، و گناهکار را به سوی توبه فراخواند تا گناهانش آمرزیده شود. او پروردگاری عظیم است که هیچ شباهتی به آفریدگان ندارد، و بی‌نیاز و کریم است که نیازی به آب و غذا ندارد. همه مخلوقات به طور دائم به او محتاج‌اند، و در شب و روز به رحمت او نیازمند.

او را ستایش می‌کنم، ستایشی درخور عبادت پروردگار، با عذرخواهی از کوتاهی و گناهانم، و شهادت می‌دهم که معبودی جز الله نیست، یگانه است و شریکی ندارد، شهادتی از روی اخلاص قلبی، و شهادت می‌دهم که محمد بنده و فرستاده اوست، که از حزب خاصش برگزیده شده است. درود خدا بر او و بر ابوبکر، برترین همراهش، و بر عمر که شیطان در مسیر او قدم نمی‌گذارد، و بر عثمان، شهیدی که

در صف جنگ پایدار بود، و بر علی که یار او در نبرد بود، و بر خاندان و اصحابش و هرکه به هدایت او راه یافت، و درود فراوان بر آنان.

برادران و خواهران: ماه رمضان را با توبه از گناهان و بازگشت به سوی خداوند، با انجام آنچه او را خشنود می‌سازد، به پایان برسانید. چرا که انسان از خطا و کوتاهی خالی نیست، و همه فرزندان آدم خطاکارند، و بهترین خطاکاران، توبه‌کنندگانند. خداوند در کتاب خود به توبه و استغفار امر کرده و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز در سخنان خود به آن تشویق نموده است. خداوند متعال

می‌فرماید: **وَأَنْ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَنَّاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ**

عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ {هود: ۳} (و از پروردگارتان آمرزش بخواهید، سپس به سوی او توبه کنید، تا شما را با بهره‌ای نیکو تا زمانی معین برخوردار سازد، و به هر صاحب فضلی، فضلش را عطا کند، و اگر روی برگردانید،

مجالس رمضانی |

من از عذاب روزی بزرگ بر شما بیمناکم). و فرمود: **قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ**؛ [فصلت: ۶] (بگو: من فقط بشری مانند شما هستم، که به من وحی می‌شود که معبود شما معبودی یگانه است، پس به سوی او استقامت ورزید و از او آمرزش بخواهید). و فرمود: **وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ**؛ [نور: ۳۱] (و همگی به سوی الله توبه کنید، ای مؤمنان، باشد که رستگار شوید). و فرمود: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ**؛ [تحریم: ۸] (ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به سوی الله توبه‌ای خالصانه کنید، امید است که پروردگارتان بدی‌های شما را بزداید و شما را در باغ‌هایی که از زیر آن نهرها جاری است وارد سازد). و فرمود: **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ**

وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ {بقره: ۲۲۲} همانا الله توبه‌کنندگان و پاکیزگان را دوست دارد. و آیات درباره توبه بسیارند.

از جمله احادیثی که درباره توبه نقل شده، این موارد هستند: از اَعْرَبْنِ یسار مُرْنِ رضی الله عنه روایت است که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: **«ای مردم! به سوی خدا توبه کنید و از او آمرزش بخواهید، زیرا من در روز صد بار توبه می‌کنم»**. به روایت مسلم.^۱

از رضی الله عنه روایت است که گفت: شنیدم رسول خدا صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: **«من بیش از هفتاد بار در روز از الله آمرزش می‌خواهم و به سوی او توبه می‌کنم»**. به روایت بخاری.^۲

۱- به روایت مسلم: کتاب الذکر والدعاء، باب استحباب الاستغفار والاستکثار منه (۲۷۰۲).

۲- به روایت بخاری: کتاب الدعوات، باب استغفار النبی صلی الله علیه وسلم فی الیوم واللیلة (۶۳۰۷).

از انس بن مالک رضی الله عنه روایت است که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «شادی خداوند از توبهٔ بنده‌اش زمانی که به سوی او باز می‌گردد، بیشتر از خوشحالی یکی از شماست که در بیابانی بوده و مرکبش که توشه و آب او روی آن است، از دستش می‌رود و او از یافتنش ناامید می‌شود. پس به زیر درختی می‌رود و در سایهٔ آن می‌خوابد، درحالی که از مرکبش ناامید شده است. ناگهان آن را در کنار خود می‌یابد، پس مهار آن را می‌گیرد و از شدت خوشحالی می‌گوید: ای خدا! تو بندهٔ منی و من پروردگار تو هستم! از شدت خوشحالی دچار اشتباه می‌شود». به روایت مسلم!

خداوند سبحان از توبهٔ بنده‌اش خوشحال می‌شود، زیرا او توبه و بخشش را دوست دارد و بازگشت بنده‌اش پس از گریز از او، برایش

۱- به روایت مسلم: کتاب التوبة، باب فی الحض علی التوبة والفرح بها (۲۷۴۷).

محبوب است. از انس و ابن عباس رضی الله عنهما روایت است که رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود: «اگر فرزند آدم یک دره از طلا داشته باشد، دوست دارد که دو دره داشته باشد و هرگز چیزی جز خاک دهان او را پر نمی‌کند و خداوند توبهٔ بنده‌ای را که توبه کند، می‌پذیرد». متفقٌ علیه!

توبه یعنی بازگشت از معصیت خداوند به سوی طاعت او؛ زیرا تنها او معبود حقیقی است. حقیقت بندگی، فروتنی و خشوع در برابر معبود، از روی محبت و تعظیم است. پس اگر بنده‌ای از اطاعت پروردگارش دور شود، توبهٔ او این است که به سوی او بازگردد و مقابل درگاه با حالتی از فقر، خواری، ترس و شکستگی بایستد.

۱- به روایت بخاری: کتاب الرقاق، باب ما یتقی من فتنة المال (۶۴۳۶، ۶۴۳۹) و مسلم: کتاب الزکاة، باب لو أن لابن آدم وادیین لابتغی ثالثا (۱۰۴۸، ۱۰۴۹).

توبه باید فوراً انجام شود و تأخیر در آن جایز نیست و نباید آن را به تعویق انداخت؛ زیرا خداوند و پیامبرش به آن امر کرده‌اند و تمامی دستورات خداوند و پیامبر صلی الله علیه وسلم باید بی‌درنگ و بدون تأخیر اجرا شوند؛ زیرا بنده نمی‌داند که تأخیر توبه چه پیامدهایی برای او دارد؛ شاید ناگهان مرگ او فرا رسد و فرصت توبه پیدا نکند. همچنین، اصرار بر گناه، باعث قساوت قلب، دوری از خداوند متعال و ضعف ایمان می‌شود، زیرا ایمان با طاعات افزایش می‌یابد و با معصیت کاهش می‌یابد، چراکه اصرار بر گناه باعث عادت کردن به آن و وابستگی به آن می‌شود؛ پس وقتی نفس به چیزی خو بگیرد، رها کردن آن دشوار خواهد شد. در این صورت، رهایی از معصیت سخت می‌شود و شیطان درهای گناهان دیگری را به روی او باز می‌کند که از گناه نخست بزرگتر و خطرناکترند.

به همین دلیل، علما و بزرگان سیر و سلوک گفته‌اند که معاصی، پُل ارتباطی به سوی کفر هستند. انسان مرحله به مرحله در این مسیر پیش می‌رود، تا اینکه از دین خود به‌طور کامل منحرف می‌شود. از خداوند، عافیت و سلامت را خواهانیم.

توبه‌ای که خداوند به آن امر کرده، توبهٔ نصوح است که پنج شرط دارد:

۱. توبه باید خالصانه برای رضای خداوند باشد؛ یعنی انگیزهٔ آن، محبت خداوند، بزرگداشت او، امید به پاداش و ترس از عذابش باشد. اگر توبه به خاطر امور دنیوی یا برای جلب رضایت دیگران باشد، پذیرفته نمی‌شود؛ زیرا چنین شخصی در واقع به سوی خداوند توبه نکرده، بلکه به هدف شخصی خود بازگشته است.

۲. باید از گناه گذشته‌اش عمیقاً پشیمان و ناراحت باشد، و آرزو کند که هرگز مرتکب آن نشده بود. این ندامت باید در او حالت انابه (بازگشت خالصانه به خداوند)، شکستگی در برابر پروردگار و سرزنش نفس را ایجاد کند که او را به این کاربرد امر کرده است، به گونه‌ای که توبه‌اش از روی اعتقاد و بصیرت باشد.

۳. بلافاصله گناه را ترک کند. پس اگر گناه با انجام حرامی بوده است، باید فوراً آن را ترک کند و اگر گناه ترک یک واجب بوده است، باید همین حالا آن را جبران کند، در صورتی که امکان قضای آن وجود داشته باشد، مانند پرداخت زکات یا انجام حج واجب. مثلاً اگر کسی بگوید که از ربا توبه کرده، اما همچنان به معاملات ربوی ادامه دهد، توبه‌اش صحیح نیست و این کار او نوعی استهزای خداوند و آیات او محسوب

می‌شود، که نه تنها او را به خداوند نزدیک نمی‌کند، بلکه بیشتر از او دورش می‌سازد؛ همچنین، اگر کسی بگوید که از ترک نماز جماعت توبه کرده، اما همچنان آن را ترک کند، توبه‌اش پذیرفته نخواهد شد.

اگر گناهی که شخص مرتکب شده، به حقوق دیگران مربوط باشد، توبه از آن صحیح نیست مگر اینکه حقوق آن افراد را ادا کند، پس اگر گناه او مربوط به تصرف در مال دیگران یا انکار حق مالی باشد، توبهٔ او تنها زمانی قبول می‌شود که مال را به صاحبش بازگرداند؛ اگر صاحب مال زنده باشد، باید آن را به او برگرداند و اگر فوت کرده باشد، باید آن را به ورثه‌اش بدهد. اگر هیچ وارثی نداشته باشد، باید آن را به بیت‌المال بسپارد. اگر صاحب مال را شناسد، باید به نیت او صدقه بدهد، زیرا خداوند به او آگاه است. اگر گناه او غیبت و بدگویی از

مسلمانی باشد، باید از او حلالیت بطلبد، به‌ویژه اگر آن شخص از این غیبت آگاه شده یا احتمال دارد که متوجه شود. اما اگر نمی‌تواند از او حلالیت بگیرد، باید برای او استغفار کند و در همان مجلسی که از او غیبت کرده، از خوبی‌هایش سخن بگوید، زیرا نیکی‌ها، بدی‌ها را از بین می‌برند.

توبه از یک گناه، در حالی که شخص همچنان بر گناهان دیگر اصرار دارد، صحیح است، زیرا اعمال از یکدیگر مستقلند و ایمان درجاتی دارد. اما چنین فردی به طور مطلق در زمره توبه‌کنندگان واقعی قرار نمی‌گیرد و به جایگاه والای آنان نمی‌رسد، مگر اینکه از همه گناهان توبه کند.

۴. شخص توبه‌کننده باید تصمیم قاطع بگیرد که در آینده به آن گناه بازنگردد؛ زیرا این نشانه صداقت در توبه است، پس اگر کسی بگوید که توبه کرده است، اما همچنان در دلش تمایل

دارد که روزی دوباره آن گناه را انجام دهد، یا در تصمیمش مردد باشد، توبه‌اش صحیح نیست؛ زیرا چنین توبه‌ای موقتی است و نشان می‌دهد که هنوز گناه را دوست دارد و تنها در انتظار فرصت مناسب برای ارتکاب مجدد آن است، نه اینکه از آن متنفر و بیزار شده باشد و به سوی اطاعت خداوند بازگشته باشد.

۵. توبه تنها زمانی پذیرفته می‌شود که هنوز در زمان قبول آن قرار داشته باشیم. اگر مهلت توبه به پایان برسد، دیگر قبول نمی‌شود. پایان مهلت توبه به دو شکل است: مهلت عمومی برای همه انسان‌ها، و مهلت خاص برای هر شخص.

مهلت عمومی: هنگامی که خورشید از مغرب طلوع کند، دیگر هیچ توبه‌ای پذیرفته نمی‌شود. خداوند متعال می‌فرماید: **يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي**

إِيمَانَهَا خَيْرًا! [انعام: ۱۵۸] (روزی که برخی از نشانه‌های پروردگارت فرا رسد، ایمان هیچ‌کس سودی به حال او ندارد، اگر قبلاً ایمان نیاورده باشد یا در ایمان خود کار نیکی انجام نداده باشد). در اینجا منظور از برخی از نشانه‌ها: طلوع خورشید از مغرب است؛ زیرا پیامبر صلی الله علیه وسلم آن را اینگونه تفسیر کرده‌اند.

از عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه روایت است که پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمود: «توبه همواره پذیرفته می‌شود تا زمانی که خورشید از مغرب طلوع کند. پس هرگاه طلوع کند، بر هر دلی همان‌چه در آن بوده، مهر زده می‌شود و دیگر مردم از انجام عمل

بی‌نیاز می‌شوند (و دیگر توبه‌ای پذیرفته نمی‌شود)»! ابن کثیر سند

این حدیث را حسن می‌داند.^۲

از ابوهریره رضی الله عنه روایت است که رسول خدا صلی الله علیه

وسلم فرمودند: «هرکس پیش از طلوع خورشید از مغرب توبه کند،

خداوند توبه‌اش را می‌پذیرد». به روایت مسلم.^۳

مهلت خاص برای هر فرد: هنگامی که مرگ نزدیک شود و لحظه جان

دادن فرا رسد، توبه دیگر پذیرفته نمی‌شود. الله متعال می‌فرماید:

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ

قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ {نساء: ۱۸} (و توبه برای کسانی که مرتکب گناه

۱- به روایت احمد (۱/ ۱۹۲).

۲- تفسیر ابن کثیر (۳/ ۳۷۵).

۳- به روایت مسلم: کتاب الذکر والدعاء، باب استحباب الاستغفار والاستكثار

منه (۲۷۰۳).

می‌شوند، اما هنگامی که مرگ به سراغشان می‌آید، می‌گویند:
اکنون توبه کردم، پذیرفته نیست).

از عبدالله بن عمر بن خطاب رضی الله عنه روایت است که پیامبر
صلی الله علیه وسلم فرمود: «**خداوند توبه بنده را تا زمانی که جان به
گلوگاه برسد، می‌پذیرد**». به روایت احمد و ترمذی. ترمذی این حدیث
را حسن دانسته است!

اگر توبه با تمامی شرایطش صحیح باشد و خداوند آن را بپذیرد،
گناهی که شخص از آن توبه کرده، هرچند بزرگ باشد، بخشیده
می‌شود. خداوند متعال می‌فرماید: **قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ
أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ**

۱- به روایت احمد (۲/ ۱۳۲) و ترمذی: کتاب الدعوات، باب فی فضل التوبة
والاستغفار (۳۵۳۷) و ابن ماجه: کتاب الزهد، باب التوبة (۴۲۵۳).

الْغَفُورُ الرَّحِيمُ {زمر: ۵۳} (بگو: ای بندگان من که بر خود اسراف

کرده‌اید! از رحمت الله ناامید نشوید، زیرا الله همه گناهان را

می‌آمرزد. همانا او بسیار آمرزنده و مهربان است). این آیه درباره

توبه‌کنندگان خالصی است که با قلبی باز و تسلیم، به سوی

پروردگارشان بازگشته‌اند. همچنین، خداوند می‌فرماید: **لَوْ مَن يَعْمَلْ**

سُوءًا أَوْ يَطْلِمُ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا {نساء: ۱۱۰}

(و هر کس کار بدی انجام دهد یا به خودش ستم کند، سپس از خدا

آمرزش بخواهد، خدا را آمرزنده و مهربان خواهد یافت).

پس ای بندگان خدا! - رحمت خدا بر شما باد - پیش از آنکه مرگ

ناگهانی شما را فرا گیرد و راه نجاتی برایتان باقی نماند، عمر خود را با

توبه‌ای خالصانه به سوی پروردگارتان آغاز کنید.

بارها! ما را به سوی توبه‌ای خالصانه توفیق ده. توبه‌ای که با آن،

گناهان گذشته ما را محو کنی. ما را به راه آسان هدایت کن، و از

سختی‌ها دورگردان. گناهان ما، پدران و مادرانمان، و همهٔ مسلمانان را، در دنیا و آخرت، ببخش. ای مهربان‌ترین مهربانان! درود و سلام خداوند بر پیامبرمان محمد صلی الله علیه وسلم و بر خاندان و یاران پاکش باد.

مجلس بیست و نهم: دربارهٔ توبه

مرکز مطالعات متین

www.MatinStudies.com

t.me/MatinStudies

facebook.com/MatinStudies

Instagram.com/Matinstudies

X.com/Matinstudies